

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM

TERMÉSZETTUDOMÁNYI KAR

Földtudományok Doktori Iskola

A nyomornegyed-probléma kezelésének legjobb útja? A közösségi tervezés hatásának vizsgálata a kenyai nyomornegyed-fejlesztés kontextusában

PhD értekezés tézisei

CZIRJÁK RÁHEL

Témavezetők:

Prof. Dr. Tarrósy István, Pécsi Tudományegyetem, BTK

Dr. habil. Trócsányi András, Pécsi Tudományegyetem, TTK

PÉCS, 2024

1. Bevezetés: a kutatási téma indokoltsága, megközelítése

A városok az emberi találékonyság, fáradhatatlanság megnyilvánulásaként mindig is politikai, gazdasági, kulturális erőcentrumok voltak. A velük kapcsolatos történelmi tapasztalat az ókortól a 20. század második feléig az volt, hogy az urbanizáció a fejlettség fokmérője. Ám a 20. század második felében az urbanizáció súlypontja a gyarmati sorból függetlenné vált fejlődő világba helyeződött, ahol a városi lakosság száma olyan gyorsan kezdett el növekedni, amivel nem képes lépést tartani a városi szolgáltatások, infrastruktúra, kormányzás, vagy a formális munkaerőpiac bővülése, azaz urbanizációs válság (Ricz, 2007; Parnell & Walawege, 2014; Smit & Pieterse, 2014; Pieterse, 2014; Parnell & Simon, 2014; Czirják, 2015a, 2019) bontakozott ki, aminek leglátványosabb tünete a nyomornegyedek léte, ahol ma világszerte 1 milliárd ember, a Föld városi lakosságának közel negyede él (UN Habitat, 2022).

Az urbanizációs válságban, a nagyvárosi nyomornegyedek problémájában napjaink leggyorsabban urbanizálódó kontinense, Afrika is erőteljesen érintett, ugyanis a kontinens Szaharától délre eső részén a városi lakosság fele, összesen 230 millió ember nyomornegyedekben kénytelen élni, ami a globális nyomornegyed-populáció több, mint ötödét teszi ki (UN Habitat, 2022). Hatékony megoldások nélkül a probléma eszkalálódása várható, ugyanis az előrejelzések szerint a kontinens városi lakosság száma 600 millióról 1,5 milliárdra fog növekedni az évszázad közepére (UN DESA, 2018), így a kontinens alapvető érdeke, hogy városai megfelelő életkörülményeket biztosítsanak lakosai számára. A nyomornegyedek kérdése ugyanakkor nem csak Afrika problémája. Az urbanizációs válság hatékony kezelése nélkül a negatív következményekben közvetett, de akár közvetlen módon a világ többi térsége is egyre inkább érintetté válhat. Ezért a problémákkal való szembenézés, a háttérben álló okok feltárása, és ebből kiindulva megoldási javaslatok kidolgozása fontos és releváns téma a 21. századi Európában is.

A disszertáció legtágabb keretét a kritikai geopolitikai irányzat adja, ami a hagyományos geopolitikai elméletekkel szemben a globális folyamatok mellett a mikroterekben zajló hatalmi dinamikákat is vizsgálja, valamint az államközi viszonyok mellett a nem-állami szereplők hatalmi viszonyokban történő szerepvállalása is kutatási tárgyát képezi. A nyomornegyedek ugyanis értelmezhetők a mikroterekben zajló hatalmi konfliktus konkrét példájaként (például az illegális földfoglalók és állam szembenállása), valamint a társadalmi egyenlőtlenségek fizikai megnyilvánulási formáiként is, ahol megjelenik a hatalom nélküli, kiszolgáltatott helyzetben lévő bérlők és a hatalommal rendelkezők – főbérlők, döntéshozók, középosztály stb. – közti szembenállás. A nyomornegyedek – mint a mikroterek léptékében jelentkező speciális

településrész – léte globális folyamatokban, hatalmi, egyenlőtlenségi viszonyokban, strukturális okokban gyökerezik, a makroszintű folyamatok lokális, mikroszintű szimptomájaként jelentkeznek. Mindebből fakadóan jelen disszertáció témáját és kiinduló szemléletét tekintve geopolitikai, ezen belül kritikai geopolitikai munkának tekinthető, ezzel egyidőben városföldrajzi, ugyanakkor afrikanista munka is, ami épít a strukturalista városföldrajz megközelítésére, miszerint a földrajzi térben tapasztalható jelenségek megértéséhez a mélyben húzódó – társadalmi, gazdasági, politikai, hatalmi – struktúrák, folyamatok feltárására van szükség. Ugyanakkor Afrikára nem „fehér lapként” tekint, ahol ezek a makrofolyamatok egy az egyben, változás nélkül manifesztálódnak, nem is a globális hatásoknak kiszolgáltatott, tehetetlen szereplőként látja, hanem az afrikanisztika perspektívájából, az afrikai aktorok döntési és cselekvőképességét jelentő afrikai ágens (*African agency*) gondolatára építve nagy hangsúlyt fektet a helyi (belső) folyamatokra, tényezőkre, szereplőkre, amik/akik a globális hatásokkal interakcióba lépve, lokálisan módosítják azokat. A disszertáció épít továbbá a strukturalista városföldrajzi iskola normatív megközelítésére, valamint a morálfilozófiai irányzat és a kritikai városföldrajz társadalmi igazságtalanságot, egyenlőtlenséget kritizáló, annak okait feltáró és azt felszámolni igyekvő törekvéseire. Azonban ezt nem marxista – sokkal inkább keresztény – alapokon teszi, így a társadalmi osztályok és osztályharc nem képezi vizsgálatának elemét, fogalomhasználatának részét. A társadalmi egyenlőtlenségekkel kapcsolatos megközelítése mellett a kritikai városföldrajz gyakorlati szemléletére is épít, hiszen – az urbanizációs folyamatok elméleti vizsgálata mellett – a nyomornegyedekkel kapcsolatos fejlesztési módokat, mint a társadalmi igazságtalanság felszámolásának egy platformját vizsgálja, és célja a praxis fejlődéséhez való hozzájárulás. Mindezen (kritikai) geopolitikai és városföldrajzi megközelítéseket az afrikanisztika szemszögéből alkalmazza, ily módon posztkolonialistának is tekinthető.

2. A kutatás célja, kérdései, szerkezete

Munkámmal az afrikai városkutatás eredményeihez kívánok hozzájárulni, amely elsődleges céljává mára a gyakorlat, vagyis a városlakók életminőségének javítása vált, a kutatási eredmények révén (Roy, 2007; Myers, 2013). Ennek érdekében a disszertáció nem csak más diszciplínákkal van átfedésben, de a gyakorlati tapasztalatokból is sokat merít. Célom, hogy az elemzés eredményei alapján megfogalmazódó konklúziókkal hozzájáruljak a nyomornegyed-fejlesztés gyakorlatának fejlődéséhez, hatékonyabb működéséhez, a nemzetközi segítő szakma praxisának fejlődéséhez. Célom elérése érdekében írásomban a következő kutatási kérdésekre keresem a választ:

- 1. kutatási kérdés:** milyen tényezők hoztak áttörést az emberiség több ezer éves története során korlátozott városi lakosság szám ipari forradalommal kezdődő robbanásszerű növekedésében, azaz milyen tényezők játszottak szerepet a modern – avagy modern kori – urbanizáció beindulásában?
- 2. kutatási kérdés:** mi okozza a fejlett és fejlődő országok eltérő modern(kori) urbanizációját? Így kaphatunk választ arra, hogy mi hozza létre a fejlődő világban tapasztalható urbanizációs válságot, azaz milyen tényezők állnak a nagyvárosi nyomornegyedek keletkezésének hátterében.
- 3. kutatási kérdés:** Mi a sikeres nyomornegyed-fejlesztés kulcsa – ahol siker alatt a nyomornegyedlakók életében tartósan bekövetkező pozitív változás elérését értem. A sikeres fejlesztés tényezőinek feltárásával kívánok terepen alkalmazható javaslatokat megfogalmazni.

A kutatási kérdések megválaszolása a következőképpen épül fel a munka során: a disszertáció kiindulópontként a modern urbanizációt veszi górcső alá, és az első két kutatási kérdés megválaszolásával a nyomornegyedek keletkezésének hátterét tárja fel. Ezen ismeretek fényében következő lépésként azt tártam fel, hogy nyomornegyed-probléma kezelésének milyen formái léteztek, léteznek, amik az évtizedek során folyamatosan alakultak a terepi tapasztalatok és a donorok, a nemzetközi segélyezési rendszer hívószavainak, főbb fókuszainak változása mentén. Történeti áttekintésben megvizsgálom, hogy az évtizedek során a fejlesztési eljárásoknak, beavatkozásoknak milyen különböző típusai valósultak meg jellemzően. Másrészt a nemzetközi segélyezési rendszer hívószavaihoz kötődően a fejlesztések módját is górcső alá veszem, nevezetesen összehasonlítom az érintettek bevonásán alapuló közösségi tervezést a külső, vagy szakértői tervezéssel.

E módszertani ismertetés után két kenyai nyomornegyed-fejlesztési programon keresztül vizsgálom meg gyakorlati alkalmazásuk lehetőségeit, hatásait. A két esettanulmány Kenya északnyugati részén található Kitale városában megvalósult Partnerségben Építkezés: Részvételi Városi Tervezés (BiP:PUP: *Building in Partnership: Participatory Urban Planning*), valamint a Kenyai Nyomornegyed-fejlesztési Program (KENSUP: *Kenyan Slum Upgrading Programme*) nairobi Kiberában megvalósuló projektjei. Az esettanulmány-elemzéssel kívánok választ találni a harmadik kutatási kérdésre, azaz, hogy mi a sikeres nyomornegyed-fejlesztés kulcsa, ahol siker alatt a nyomornegyedlakók életében tartósan bekövetkező pozitív változás elérését értem.

2. Módszertan

A disszertációban egyrészt másodlagos források elemzését végeztem el, amik a releváns szakirodalom eredményeinek áttekintését, szintetizálását, abból új konklúziók megfogalmazását jelenti, valamint az urbanizációhoz és nyomornegyedekhez kapcsolódó statisztikai adatbázisok kvantitatív elemzését. Ez utóbbi inkább csak kiegészítő jellegű, a szakirodalomfeldolgozás során tett megállapítások alátámasztását szolgálja.

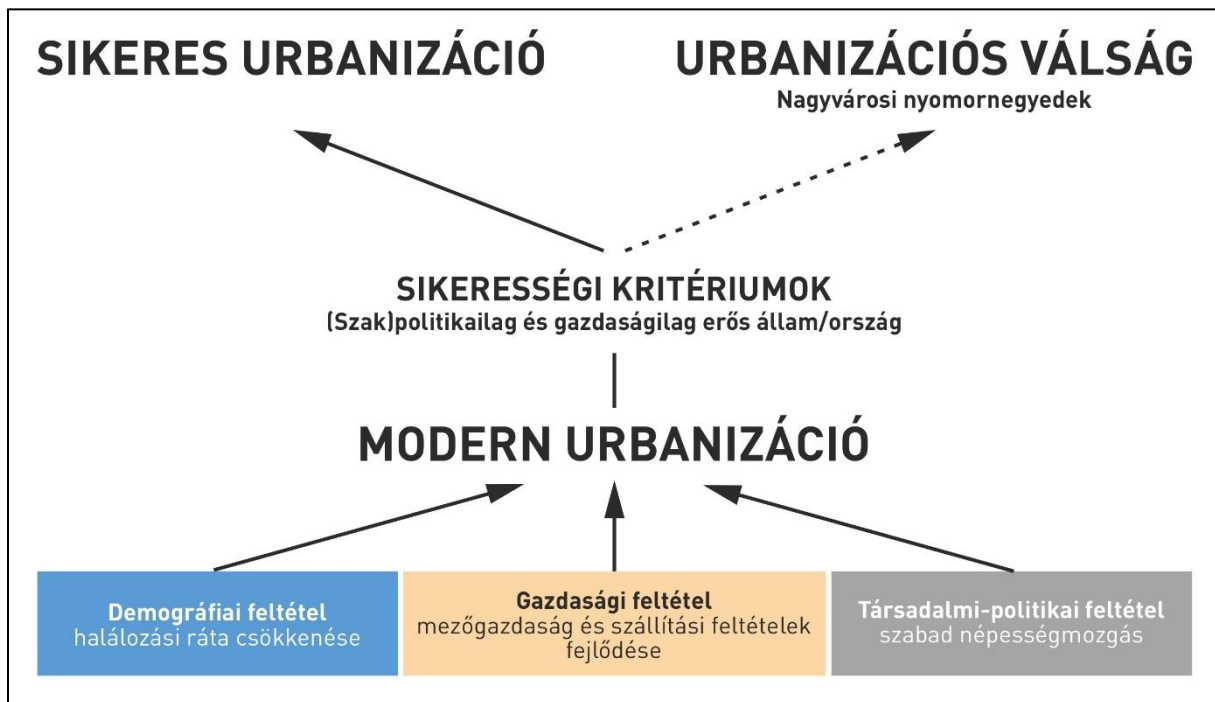
Munkámban másrészt több hónapnyi kenyai terepmunka során alkalmazott elsődleges adatgyűjtési eljárásokra támaszkodtam. Kutatásom során a KENSUP-hoz kötődően Kiberába, azon belül is a fejlesztési program megvalósítási helyszínére, Soweto East-be látogattam, ahol nem paraméterezett megfigyelést folytatva szemrevételeztem az újjépítésű házakat, és az azokban lévő, különböző méretű lakásokat. Ezen kívül Kibera átépítésre nem került területein is több otthonban jártam. A látottakat fényképekkel dokumentáltam. A megfigyelések nagyban segítettek a szakirodalomban olvasott, valamint az interjúkban elhangzó információk értelmezését.

Az elsődleges adatgyűjtési eljárás másik csoportját az interjúk képezték. Doktori kutatásom során az interjúk több fajtáját alkalmaztam, amiket az interjúalanyok szerint három csoportba soroltam. Egyrészt készítettem szakértői interjút a kenyai lakhatási helyzetről, nyomornegyed-problémáról, valamint az esettanulmányokat képező konkrét fejlesztésekről. Ez összesen három egyéni, és egy csoportos interjút jelentett, online formában. Az interjúk másik nagy csoportját a KENSUP-hoz kapcsolódóan, a program közvetlen érintettjeivel készített mélyinterjúk képezik, amikre 2021. júliusában személyesen került sor, kiberai otthonaikban. Az összesen öt fővel készített interjú a fejlesztés kedvezményezettjeinek különböző csoportjait fedi le. Az interjúk harmadik csoportjába szintén egy személyesen készített, strukturálatlan interjú tartozik, amit egy Kiberában élő szociális munkással, közösségi aktivistával készítettem, aki szintén a KENSUP egy kedvezményezettje, de munkájából fakadóan szélesebb körű szakmai rálátása van a folyamatokra. Az interjúk elemzése során nem klasszikus tartalomelemzést végeztem, hanem ezek a szakirodalomból gyűjtött információk minőségi elmélyítését, az esetleges ellentmondások feloldását, újabb szempontok beemelését szolgálták.

3. A kutatás eredményeinek összefoglalása, hasznosíthatósága

A dolgozatban kiindulópontként az ipari forradalommal kezdődő modern – avagy modern kori – urbanizációt vizsgáltam meg annak érdekében, hogy egyrészt beazonosítsam annak beindulását lehetővé tevő tényezőket, másrészt, hogy feltárjam a fejlődő világ városodási, városiasodási folyamatainak eltérő karakterisztikájának okait, így a nagyvárosi nyomornegyedek kialakulásának háttérókait. Mindezt a **sikeres modern urbanizáció modelljében** foglaltam össze.

1. ábra: A sikeres modern urbanizáció modellje

Saját szerkesztés

Ennek értelmében a modern urbanizáció a következő három feltétel egyidejű teljesülésével kezdődhetett meg (**első kutatási kérdés**):

- **Demográfiai feltétel**, ami változatlan születésszám mellett a halálozási ráta csökkenését jelentette az életben maradás esélyeinek jelentős javulása révén, amivel megkezdődhetett a népesség gyors növekedése. Ez közvetlen és közvetett módon is hozzájárult a városi lakosság növekedéséhez. Közvetlenül a városon belüli természetes szaporodás révén, közvetetten pedig a vidéki térségek túlnépesedése okán, ami a mezőgazdaságban munkaerőfelesleget generálva járult hozzá a rurális-urbanus migráció fokozódásához.

- **Gazdasági feltétel** a mezőgazdaság, valamint az agrárszektor termékeinek célba jutását meghatározó szállítási feltételek fejlődését jelentette, aminek köszönhetően egyrészt munkaerőfelesleg keletkezett a primer szektorban, másrészt az ennek okán városba áramló, nem a mezőgazdaságban dolgozó, növekvő számú lakosság élelmezése, megélhetése is biztosítottá vált.
- **Társadalmi–politikai feltétel** pedig a lakosság szabad költözködését lehetővé tevő kontextust jelentette, aminek köszönhetően az agrárszektorban feleslegessé váló munkaerő vidékről a városokba áramolhatott.

Ezen feltételek teljesülését az ipari forradalom tette lehetővé a fejlett országok esetében, ám a fejlődő országoknál csak a gyarmati sorból való felszabadulással teljesülhettek hiánytalanul, ugyanis a diszkriminatív gyarmati várospolitikai akadályozta a vidékről városba irányuló migrációt. A modern urbanizáció időzítése mellett a két fejlettségű régió világgazdasági, világpolitikai pozíciója is nagyon eltérő, ami az urbanizációval kapcsolatos problémák nagyságrendjét, valamint azok kezelésében lévő lehetőségeiket, mozgásterüket is meghatározza. Mindez átvezet bennünket a sikerességi kritériumokhoz, amelyek a **második kutatási kérdést** válaszolják meg.

Az ipari forradalom kezdeti időszakában kibontakozó modern urbanizáció a Globális Észak országokban is okozott – elsősorban az ipari munkásság által lakott nyomornegyedek képében jelentkező – városi problémákat, ám azt rendszer szinten voltak képesek kezelni, felszámolni. A folyamatot Nagy-Britannia példáján mutattam be, ahol az erős állam, mint szereplő és mint földrajzi működési keret tette lehetővé a nyomornegyedek felszámolását. Ez a következő sikerkritériumok teljesülésének volt köszönhető:

- **(Szak)politikailag erős állam:** a városok fejlődését hozzáértő módon meghatározó szakpolitikai keretrendszer kialakításával a nyomornegyedeket is átfogóan volt képes kezelni az állam. A jogszabályokat nem csak megalkotni, de megvalósítani, betartatni is képes volt, ami szoros összefüggésben áll a következő sikerkritériummal, ugyanis a szabályok betartása adott esetben infrastrukturális fejlesztések megvalósítását jelentette.
- **Gazdaságilag erős állam:** a jogszabályokban előírt infrastrukturális fejlesztésekre Nagy-Britannia esetében az államnak volt anyagi fedezete, többek között a formális munkahelyekből származó adóbevételek révén. Másrészt az erős gazdasággal rendelkező állam – ez esetben nem, mint szereplő, hanem mint földrajzi keret – képes volt a munkaerő jelentős részét felszívni, formális munkahelyeket teremtett a nyomornegyedlakók többsége számára is, ami hosszabb távon magában hordozta a

jövedelmek emelkedése esetén a mélyszegénységből való felemelkedés lehetőségét. Továbbá az állam mellett a piaci szereplők beruházásai révén elegendő mennyiségű és megfelelő minőségű lakásállomány jöhetett létre a városi lakosság igényeinek kiszolgálása érdekében.

Ezzel szemben a gyarmatosítással létrehozott, gazdaságilag alávetett szerepkör, valamint a külső hatalmak által meghonosított politikai rendszerek gyengesége sokkal korlátozottabb mozgásteret eredményezett a fejlődő országoknak, ahol a függetlenedés után ráadásul történelmi példa nélküli gyorsasággal kezdődött meg a városi lakosságszám növekedése, az urbanizáció mennyiségi és minőségi ágának drasztikus szétválásával nagyobb léptékű városi problémákat okozva, mint a Globális Észak országai esetén.

Az urbanizációs válság ilyen módon történt háttérainak feltárása után harmadik kutatási kérdésként arra kerestem a választ, hogy mi a sikeres nyomornegyed-fejlesztés kulcsa, ahol siker alatt a nyomornegyedlakók életében tartósan bekövetkező pozitív változás elérését értem. Ennek megvizsgálására először áttekintettem a nyomornegyed-fejlesztés tágabb kontextusát, a nemzetközi segélyezés közel nyolc évtizedes történetét, különös tekintettel a részvétel fogalmának és gondolatiságának alakulására, majd a konkrét beavatkozások különböző módszereit, megközelítéseit vizsgáltam globális szinten, majd Kenyára fókuszálva, amivel kirajzolódott napjaink legszélesebb körben alkalmazott eljárása és megközelítése: egyrészt a nyomornegyedeket komplex módon, helyben fejlesztő módszere, a *slum upgrading* (nyomornegyed-fejlesztés), valamint a közösség részvétele, mint a nemzetközi fejlesztési együttműködés kurrens hívószava, ehhez kapcsolódóan pedig a közösségi tervezés módszertana. Mélyrehatóan elemeztem ezek gyakorlatban való alkalmazásának mikéntjét és feltártam, hogy a részvétel a különböző szereplőknél eltérő dolgot jelenthet. A következtelen fogalomhasználat és az elméleti célkitűzésektől elmaradó terepi gyakorlat pedig sok esetben gátolja a nyomornegyedek hatékony fejlesztését.

A részvétel fogalmának, koncepciójának tisztázására áttekintettem és értékeltem a társadalmi, közösségi részvételt magyarázó legmeghatározóbb, szintekre tagoló modelljeit, amelyeket szintetizálva a következő szinteket azonosítottam:

1. **Informálás:** Egyirányú információáramlás, melynek során a szakértők az érintett közösséget tájékoztatják a megvalósuló, vagy megvalósított beavatkozásról.
2. **Konzultáció:** Kétirányú információáramlás, ahol az érintett közösségnek van lehetősége visszacsatolni, ugyanakkor nincsenek garanciák arra, hogy észrevételeik

beépülnek a megvalósuló fejlesztésbe. Jellemzően extraktív, információgyűjtést szolgáló eljárás.

3. **Partnerség:** A kezelendő problémában érintettek csoportja már nem csupán az információáramlásba kapcsolódhat be, hanem döntési jogkörrel rendelkezik, aminek révén a megvalósuló fejlesztést érdemben befolyásolni képes. Ettől a szinttől beszélünk közösségi tervezésről, mint a részvétel konkrét megjelenési formája.
4. **Cselekvő közösség:** Aktív, hatni tudó, cselekvőképes közösség, ami önállóan képes fejlesztéseket kezdeményezni az őket érintő problémák kezelésére. Ez nem feltételezi, hogy a kivitelezéshez szükséges források is rendelkezésére állnak, de képes a külső szereplőkkel tárgyalni, érdekeit érvényesíteni, így a szükséges forrásokért lobbizni is.

A részvétel fogalmának és megközelítésének folytatásaként a partnerségi szinthez kötődő közösségi tervezés alkalmazási lehetőségeit, módszertanát mutattam be. A disszertáció ezen része terepen is alkalmazható kézikönyvként is funkcionálhat, mint kutatásom további eredménye.

Mindezzel előkészítettem két kenyai nyomornegyed-fejlesztési program esetelemzését, amelyeket három szempont, a programban alkalmazott társadalmi részvételi szint, a program által kitűzött célok megvalósulása, és azok társadalomra gyakorolt hosszú távú hatása alapján vizsgáltam. Ezek alapján a széleskörű partnerséggel, a nyomornegyed-lakosság esetében közösségi tervezéssel megvalósuló BiP:PUP programot sikeresnek ítéltam, mivel egyrészt sikerült elérnie kitűzött céljait, másrészt társadalmi hatását tekintve tartósan pozitív eredményt tudott felmutatni. Kitalale három nyomornegyedében kis léptékű, komplex fejlesztések valósultak meg, amik a közösség döntéshozatalba való aktív bevonása révén ténylegesen a helyi adottságokhoz, igényekhez igazodtak, így javították a helyiek életkörülményeit. Ám a megvalósult sikeres fejlesztéseken túl a program legjelentősebb eredménye a rendszer szereplőire gyakorolt hatása. A BiP:PUP a széleskörű partnerség révén hatékonyabbá tette a meglévő önkormányzati tervezési folyamatot, aminek köszönhetően a legszegényebbek szükségleteire reagáló fejlesztések valósulhattak meg. A közösségi tervezés következtében jelentősen fejlődött a résztvevő felek szemléletmódja. Döntéshozók részéről ez a legszegényebbek igényeire nyitott, kooperatív szakpolitikai vezetést, az érintett lakosság részéről pedig egy aktív, cselekvőképes közösség létrejöttét jelentette, ami a megvalósított fejlesztéseket a mai napig is üzemelteti, azokat bővítette, valamint a fejlesztési folyamatok aktív szereplőiként ma már képes saját érdekeit érvényesíteni. Mindennek következtében a BiP:PUP

megvalósítása után húsz évvel a három nyomornegyedben szemmel látható pozitív változások mentek végbe, jelentősen fejlődtek a helyi életkörülmények.

A KENSUP esetén két Kiberában megvalósított projektet, a K-WATSAN-t és a KSUI-t vizsgáltam meg részletesen, amiknek bár voltak pozitív eredményei, a program sem a kitűzött célok megvalósulása, sem a társadalomra gyakorolt összehatás alapján nem tekinthető sikeresnek. A KENSUP bemeneti pontjaként szolgáló K-WATSAN projekt Kibera Soweto East részének lakosságát konzultációs szinten vonta be a folyamatba, aminek kimeneteleként kis léptékű, komplex fejlesztések valósultak meg. Bár a konzultációs szint nem nyújt garanciát arra, hogy az érintettek által visszacsatolt információk ténylegesen beépüljenek a tervezésbe, a projekt során a döntéshozók nyitottak voltak a helyiek észrevételeire, így az előzetes fejlesztési tervek egy további elemmel – a lakosok által igényelt feltárási út építésével – bővültek. A kis léptékű, komplex fejlesztések pozitív hatással voltak a helyi életkörülmények javítására, az érintettekkel folytatott intenzív párbeszéd pedig elkötelezetté tette a lakosokat a program folytatása mellett. Ugyanakkor a konzultációs szint – a döntéshozatali jogkör hiányában – a partnerségi szinttel ellentétben nem eredményezi az érintettek cselekvőképességének fejlődését, így a fejlesztés következtében megvalósuló pozitív eredmények hosszútávú fenntarthatósága kérdéses.

A K-WATSAN pozitív hatásai ráadásul a KSUI megvalósulásával a beavatkozási terület felén megszűntek az építési munkálatok következtében. A KSUI nagyszabású, egydimenziós fejlesztésként új házakat épített a helyiek számára, ami bár látványos, társadalmi hatását tekintve nem sikerült elérnie kitűzött célját. Ugyanis a megdrágult lakhatás miatt pont a célcsoport, a legszegényebbek szorultak ki a fejlesztésből. Bár voltak olyan korábbi nyomornegyedlakók, akik a lakhatás megnövekedett költségeit tudták, tudják fizetni, sokan vannak, akik a lakásukat kiadva visszaköltöztek Kibera más részére, vagy be sem tudtak költözni. Az érintettek bevonása a konzultáció, de döntően inkább az informálás szintje volt, vagyis a szakértők által előre meghatározott fejlesztés valósult meg, amibe a helyieknek nem volt beleszólása. Ám a K-WATSAN-nal ellentétben az egydimenziós beavatkozás nem vette figyelembe a nyomornegyedlakók anyagi helyzetét, életmódját, a helyi körülményeket, így nem valósulhatott meg a probléma hatékony kezelése. Összességében tehát, bár voltak pozitív hatásai, a KENSUP-ot sem kitűzött céljai, sem társadalomra gyakorolt összehatása tekintetében nem tekintem sikeres nyomornegyed-fejlesztésnek.

Az elemzett nyomornegyed-fejlesztési programok tanulságaiból körvonalazódtak a sikeres nyomornegyed-fejlesztés kulcsai, amivel megválaszolásra került a **harmadik kutatási kérdés:**

a közösség fejlesztési folyamatba való tényleges bevonását jelentő **közösségi tervezés**, másrészt a nyomornegyed különböző dimenzióit – a társadalmat, gazdaságot és környezetet – együttesen kezelő **komplex fejlesztési megközelítés**. Terepen, a fejlődő világ nagyvárosi nyomornegyedeiben tevékenykedő aktoroknak tehát ezt a két faktort érdemes szem előtt tartania, ha hosszú távon fenntartható, sikeres fejlesztéseket kívánnak megvalósítani.

4. Jövőbeli kutatási irányok

Ahogy az afrikai nyomornegyed-fejlesztésekkel kapcsolatos szakmai munkám, úgy az annak eredményességét, hatékonyságát fokozni kívánó kutatásom sem zárul le jelen disszertációval. A fejlődő országok gyors urbanizációjának folytatódásával a probléma fokozódása várható, így a hathatós megoldások kidolgozása nem várathat magára. Jövőbeli kutatások tekintetében egy makro- és egy mikroszintű irányt látok kirajzolódni.

- Makroszinten azon tényezők feltárása, amik az elmélet és a terepi valóság közti kettősséget okozzák a szakpolitikai, közigazgatási rendszerben. Eseti beavatkozások helyett ugyanis a rendszer szintű megoldások irányába történő elmozdulásra lenne szükség.
- Mikroszinten pedig a közösségi tervezés terepi alkalmazhatóságának feltárása. Ennek érdekében meg kell vizsgálni, hogy milyen előfeltételei vannak a nyomornegyed-közösség bevonásával zajló sikeres közösségi tervezési folyamatnak.

5. Publikációk jegyzéke

A kutatási témához szorosan kapcsolódó publikációk

- **Czirják R.** (2015). Urbanizációs válság? Nyomornegyed-probléma London és Nairobi példáján. *Afrika Tanulmányok*, 9(3-4)
- **Czirják R.** (2019). Community-Led Planning: The Key to Successful Slum Upgrading? *DETUROPE: Central European Journal of Tourism and Regional Development*, (11)1, 164–181.
- **Czirják R.,** Solymári D. (2022). A nyomornegyed-probléma alakulás kérdései Kenyában: A KENSUP program kiberei eredményeinek további vizsgálata. *Külügyi Szemle*, 21(4), 133-165.
- Solymári D., Mangera, J., **Czirják R.,** & Tarrósy I. (2021). Overview of Kenyan Government Initiatives in Slum Upgrading: The Case of KENSUP and KISIP Projects. *Afrika Tanulmányok*, 15(3), 37-59.
- Solymári, D., **Czirják R.** (2023a). Most Current Issues and Perspectives of the Urban Slum Problem in Kenya: Examining the Results of the KENSUP Slum Upgrading Programme in Kenya. *Nemzet és Biztonság: Biztonságpolitikai Szemle*. 16(2), 126-143.
- Solymári, D., **Czirják R.** (2023b). Dilemmas of Development Politics around African Urban Segregates In Kiss J., Tarrósy I. (eds.): *Farewell to Africa – Selected Studies in Memory of Zsuzsanna Biedermann*, Cambridge Scholars Publishing (megjelenés alatt).

A kutatási témához szorosan nem kapcsolódó publikációk

- **Czirják R.** (2017). Második versenyfutás Afrikáért: a nyugati és feltörekvő hatalmak afrikai jelenléte a gazdasági, politikai és fejlesztési együttműködések tükrében. In Biedermann Zs., Kiss J. (szerk.), *Szubszaharai Afrika gazdasága a 21. században*. (pp. 163-203). Budapest, Akadémiai Kiadó.
- **Czirják R.** (2020a). Neo-Colonialist Efforts in Africa in the Light of EU–African and Chinese–African Relations. In Eszterhai V., Renxin, W. (eds.), *Stuck Between Great Powers: The Geopolitics of the Peripheries*. (pp. 32-49.). Corvinus University of Budapest.
- **Czirják R.** (2020b). Neokolonizációs törekvések az EU-afrikai kapcsolatokban? *Külügyi Szemle*, 2020(4), 105-124.
- Solymári, D., Kairu, E., **Czirják, R.,** & Tarrósy, I. (2023). Caring Interventions for the Most Vulnerable Populations in Economically Disadvantaged Areas during the Coronavirus (COVID-19) Pandemic by Non-Governmental Organizations in Kenya. *Social Sciences*. 12: 284, 15 p. <https://doi.org/10.3390/socsci12050284>